

Anarhistička biblioteka

Anti-Copyright



Zdravlje kao lična odgovornost? Ne, hvala!

Manifest higijenske autonomije

Ivan Illich

Ivan Illich

Zdravlje kao lična odgovornost? Ne, hvala!

Manifest higijenske autonomije

1990.

Ivan Illich, *Health as one's own responsibility – No, thank you!* Na osnovu predavanja održanog u Hanoveru, 14. septembra 1990.

Preuzeto sa Thinking after Illich/ Denken nach Illich

http://www.pudel.uni-bremen.de/500en_Themen.html Na

engleski prevela Jutta Manson. Uredio: Lee Hoinacki.

Izbor i prevod: Karmen Lončarek i Aleksa Golijanin, 2010–2011.

Preuzeto iz Ivan Ilić, *Amicus Mortis: o umeću življenja i umeću*

umiranja, anarhija/ blok 45, Porodična biblioteka, posebno

izdanje, 2012. <http://anarhija-blok45.net1zen.com>

anarhisticka-biblioteka.net

1990.

- slobodu da u bilo koje vreme odbijem bilo koji posebni, a onda i sav medicinski tretman;
- slobodu da koristim bilo koji lek ili tretman po vlastitom izboru;
- slobodu da me leči osoba po mom izboru, to jest, bilo ko u zajednici ko se oseća pozvanim da isceljuje, bila ta osoba akupunkturista, homeopata, neurohirurg, astrolog, vrač ili neko drugi;
- slobodu da umrem bez dijagnoze.

Ne verujem da zemlje moraju imati nacionalnu „zdravstvenu“ politiku, kao nešto što obezbeđuju svojim građanima. Umesto toga, građanima je potrebna hrabrost da se suoče s nekim istinama:

- nikada nećemo ukinuti bol;
- nećemo izlečiti sve bolesti;
- sigurno ćemo umreti.

Zato se, kao razumna bića, moramo suočiti s činjenicom da težnja za zdravljem može biti bolesni poremećaj. Nema naučnih, tehnoloških rešenja. Tu je samo dnevni zadatak prihvatanja krhkosti i nepredvidljivosti ljudskog položaja. Postoje razumne granice koje se moraju postaviti konvencionalnoj „zdravstvenoj“ zaštiti. Hitno moramo redefinisati koje nam dužnosti pripadaju kao osobama, šta zavisi od naših zajednica, a šta prepuštamo državi.

Da, trpimo bol, obolevamo, umiremo. Ali isto tako se i nadamo, smejemo, slavimo; poznajemo radost uzajamne brige; često nam uspeva da se izlečimo i oporavimo na razne načine. Ne moramo nastojati da izravnamo ljudsko iskustvo.

Pozivam sve da prenesu pogled i svoje misli s brige o zdravstvenoj zaštiti na negovanje umeća življenja. A danas, s jednakom važnošću, na umeće patnje, na umeće umiranja.

Ivan Ilič, 1990.

Sadržaj

Etičko „ne“	5
Danas je besmisleno govoriti o zdravlju	10
Politička obmana	11
Besramni zahtevi	12
Život kao bogohuljenje	13
Higijenska autonomija: Manifest	16

vanih stručnjaka. Drugi veruju kako su odraslima rutinski potrebni lekovi i intervencije da bi doživeli starost, dok umiranje zahteva medicinski tretman.

Mnogi su zaboravili – ili više nisu u stanju da uživaju u njima – te zdravorazumske načine življenja koji doprinose ličnom blagostanju i sposobnosti za oporavak od bolesti. Mnogi su dozvolili da postanu ovisni o hvalisavom tehnološkom mitu, na koji se ipak žale, zbog bezličnih postupaka kojima osiromašuje mnoge i obogaćuje nekolicinu.

Nažalost, primećujem da su mnogi od nas inficirani čudnom iluzijom: osoba ima „pravo“ na nešto što se zove zdravstvena zaštita. Time se izražava pravo na primanje najnovijeg skupa tehnoloških terapija, na osnovu nečije profesionalne dijagnoze, da bi se živelo duže u situaciji koja je često ružna, štetna, depresivna ili naprosto dosadna.

Verujem da je nastupio čas da se jasno kaže kako su određene situacije i okolnosti kužne, a ne da su ljudi bolesni. Simptomi koje moderna medicina pokušava da izleči često nemaju mnogo veze sa stanjem naših tela; to su pre signali koji ukazuju na poremećaje i pretpostavke modernog načina rada, zabave i življenja.

Ipak, mnogi od nas su hipnotisani sjajem savremenih tehnoloških „rešenja“, patetično verujemo u lekove koji „sređuju stvar“, pogrešno mislimo da je svaki bol zlo koje treba odagnati i nastojimo da odložimo smrt po skoro svaku cenu.

Apelujem na stvarna iskustva ljudi, na razum obične osobe, u potpunoj opoziciji prema profesionalnoj dijagnozi i sudu. Apelujem na ljudsko pamćenje, nasuprot iluziji o progresu.

Pogledajmo stanje naših domaćinstava i zajednica, a ne količinu sledovanja „zdravstvene zaštite“; zdravlje nije roba za isporuku, a briga ne dolazi iz sistema.

I zato, tražim određene slobode za one koji radije slave življenje umesto da samo održavaju „život“:

– slobodu da sebe proglasim bolesnim;

i Santjaga de Kompostele, između Upsale i Monrealea, poštovale tu tajnu. To je naprosto istorijska činjenica, čak i za istoričara koji nema pojma šta ona znači. Isto tako prosto i neupitno je i izvođenje biološkog koncepta života iz hrišćanske tajne. Kada se pogleda na taj način, koncept života koji se može svesti na fazu opstanka imunološkog sistema nije samo karikatura, nije samo idolatrija, već bogohuljenje. U tom svetlu, želja za odgovornošću za kvalitet tog života nije samo glupa ili drska, već i greh.

Higijenska autonomija: Manifest

Mnogi ljudi su danas zbunjeni nečim što se zove „zdravlje“. Stručnjaci znalački brbljaju o „sistemu zdravstvene zaštite“. Neki veruju da će bez pristupa sofisticiranom i skupom lečenju ljudi biti bolesni. Svi su zabrinuti zbog porasta troškova. Priča se čak i o „krizi zdravstva“. Hteo bih da kažem nešto o tome.

Pre svega, neophodno je utvrditi istinu o ljudskom stanju: trpim bol; pogođen sam određenim invaliditetom; sigurno ću umreti. Neki trpe veću bol, neki su više pogođeni degenerativnim poremećajima, ali svi se jednako suočavamo sa smrću.

Kada pogledam oko sebe, vidim da smo – kao i ljudi iz drugih vremena i podneblja – obdareni velikom sposobnošću da se brinemo jedni o drugima, naročito u trenucima rođenja, nesreća i umiranja. Osim kada bi bila pogođena istorijskim novitetima, naša su domaćinstva, u tesnoj saradnji sa zajednicama oko njih, bila predivno gostoljubiva, to jest, sasvim dovoljna za stvarne potrebe življenja, slavljenja i umiranja.

Nasuprot tom iskustvu, neki su danas počeli da veruju kako su nam očajnički potrebni paketi, robe, označeni etiketom „zdravlje“, osmišljeni i isporučeni preko sistema profesionalizovanih usluga. Neki pokušavaju da nas ubede kako je novorođenče ne samo bespomoćno – tako da mu je potrebna sva nežna briga domaćinstva – već i bolesno, što zahteva specijalizovane postupke samoproklamo-

Etičko „ne“

Smatram da zdravlje i odgovornost pripadaju davno minuloj prošlosti i da, pošto nisam ni romantičar, ni vizionar, niti otpadnik, moramo odbaciti i jedno i drugo. Ali, samo ako to odbacivanje zdravlja i odgovornosti uspem da artikulišem na nedvosmislen način, moći ću da izbegnem prigovore da se ovde bavim samo retoričkom kritikom.

Ovo predavanje je deo šireg zajedničkog projekta za „obnovu askeze u višem obrazovanju“. Tokom rada blisko sam sarađivao sa Dirkom fon Betiherom (Dirk von Boetticher). Svaku rečenicu smo razmotrili s grupom mladih prijatelja. Kada u nastavku kažem „mi“, mislim samo na tu grupu.

Razmišljali smo o savremenim izvesnostima i njihovoj istoriji, to jest, o pretpostavkama koje su tako široko prihvaćene kao opšta mesta da izmiču kritičkoj proverbi. Uvek iznova smo otkrivali da je odbacivanje upravo tih izvesnosti jedini način da zadržimo kritički stav prema onome što Žak Elil (Jacques Ellul) naziva *la technique*, tehnikom. Hteli smo da se toga oslobodimo, a ne da samo pobeegnemo. Zato je moja reakcija na „preuzimanje odgovornosti za sopstveno zdravlje“ izričito „ne!“.

Ali, u tome ima i nekih rizika. Naše „ne, hvala!“ kao odgovor na novu higijensku anatomiju, može se tumačiti i koristiti na pet različitih načina, samo zato da bi se postupilo upravo suprotno od onoga što želimo:

1. Pre svega, to „ne“ treba shvatiti kao reakciju na tvrdnju o nužnosti starateljstva. Zdravlje je, kažu, suviše dragoceno, suviše sveto da bi se prepustilo nahodađu laika. Odlučno odbijam to arogantno oduzimanje moći. Tokom trideset godina javno sam se zalagao za potpunu dekriminalizaciju samopovređivanja. Nastavio sam da insistiram na potpunom ukidanju svih zakona koji regulišu upotrebu droga i nekonvencionalnog i/ ili

nepravilnog lečenja. Po uzoru na Pola Gudmana (Paul Goodman), svoju argumentaciju sam gradio na poštovanju koje dugujemo dostojanstvu najslabijih.

2. Drugo, moje suštinsko „ne“ nema ništa zajedničko s navodnom nestašicom medicinskih preparata. Ljudi danas umiru od gladi, a ne zbog premalo medicine ili hirurških intervencija. A što su ljudi siromašniji, utoliko postaju bespomoćniji kao žrtve sve jeftinije medicine. Poslednjih dvadeset godina branio sam stav da konzumiranje medicine, isto kao i konzumiranje alkohola, duvana i lutrije, treba oporezovati kao luksuz. Oporezivanjem dijalize, bajpasova i ACT,¹ proste medicinske procedure, kao što je operacija slepog creva, mogle bi se finansirati u korist svih.

3. Ne izgovaram svoje „ne“ kao neki globalni mislilac u potrazi za kanalima za zavođenje neometane ekološke diktature. Ne mogu da zamislim kompleks kontrolnih mera koji bi nas mogao spasiti od poplave otrova, radijacije, roba i usluga, od kojih ljudi i životinje oboljevaju više nego ikada. Iz ovog sveta nema izlaza. Živim u fabrikovanoj stvarnosti, koja se sve više udaljava od kreacije. I danas znam šta to znači, koji to užas ugrožava svakog od nas. Do pre par decenija toga još nisam bio svestan. U to vreme, još sam mislio da bih mogao preuzeti deo odgovornosti za obnavljanje tog fabrikovanog sveta. Danas konačno znam šta je to bespomoćnost. Odgovornost je sada iluzija. U takvom svetu, „biti zdrav“ svodi se na kombinaciju uživanja u tehnikama, zaštite okoline i prilagođavanja posledicama tehnika, pri čemu su sve tri mogućnosti, nužno, privilegije. U jednoj meksičkoj dolini, koju dobro poznajem, plavi

¹ Lek za malariju (Artemisinin-based combination therapy). – *Prim. prev.*

mološkom askezom. Verujem da se iz te askeze može razviti umeće patnje primereno savremenom životu.

Ono što je važno shvatiti jeste da su svi centralni koncepti kojima se ovde bavim duboko zapadnjačkog porekla: zdravlje i odgovornost, život i askeza... i Bog. Oni su bačeni u svet i stekli moć kroz verovanja koja su se razvijala vekovima. Samo ako se istorija zdravlja i života shvate u njihovoj istorijskoj međupovezanosti, može se shvatiti strast s kojom pozivam na odricanje od života. Potpuno se slažem sa Dirkom fon Betiherom kada citira T. S. Eliota:

*Gde je Život koji smo izgubili življenjem?
Gde je mudrost koju smo izgubili u znanju?
Gde je znanje koje smo izgubili u informacijama?
Nebeska kretanja dvadesetog veka
Vode nas dalje od Boga i bliže prahu.⁸*

Eliot se ovde pita o životu koji se odnosi na Boga, životu za koji je Hrist rekao: „Ja sam život.“ (Jovan, 11.25) Aristotel o tome nije znao ništa. Aristotel je znao da se živa bića razlikuju od ostalih stvari po tome što imaju „psihu“ (psyche). Nije znao za „život“. Kao pojavnost u svetu, život je tek u XVIII veku stekao dominantno i ekskluzivno značenje koje mu je podarilo karakter vlastitog odgovora, ne od Boga, već od sveta. Lamark i Treviranus, koji su osnovali biologiju kao „nauku o životu“, u svesnom okretanju od klasifikacija prirodopisa (1801), bili su sasvim svesni činjenice da je njihov predmet nešto suštinski novo. Taj život, koji svoj nastanak i definiciju duguje svetu, ipak je bio duboko određen zapadnim hrišćanstvom i može se razumeti samo kao izopačenje tradicije u kojoj Bog postaje telo, opisuje sebe kao život i poziva sve da stupe u taj život.

To je tajna. I svaka osoba koja se ozbiljno posvetila proučavanju poslednjih dve hiljade godina istorije mora priznati da su ne samo pojedinačni mistici već i velike kulture, između Novgoroda

⁸ T. S. Eliot, „The Rock“, vol. 1, San Diego: Harcourt, 1934. Prevela Karmen Lončarek.

lja su se brojala; spasavali su samo životi Amerikanaca. Ali ubrzo je bilo prihvaćeno zdravo za gotovo da nešto zvano „život“ počinje i onda se završava. Oko 1969, odjednom se pojavio „kvalitet života“. Od lekara se odmah tražilo da preuzme odgovornost za život. Biomedicina je otkrila svoju nadležnost nad životom.

Istraživanje istorije blagostanja, istorije zdravlja, jasno pokazuje da se s dolaskom „života“ i njegovog „kvaliteta“ – koji se takođe nazivao zdravljem – prekida nit koja je povezivala ono što se danas naziva zdravljem sa zdravljem iz prošlosti. Zdravlje je postalo lestvica kojom se meri sposobnost imunološkog sistema za život. Svođenje osobe na imunološki sistem odgovara obmanjujućem svođenju postanka na „globalni sistem“, na Lavlokovu Geju (James Lovelock). Iz te perspektive, odgovornost se na kraju shvata kao samonavođenje imunološkog sistema. Ma koliko želeo da tu reč sačuvam za buduću upotrebu – *odgovornost*, koja se kao filozofski koncept javlja tek 1920. – da bih opisao svoje postupke ili propuste, to ipak ne mogu da učinim. Zaista je tako, ali ne prvenstveno zato što joj je smisao uništen tim sloganom o samoregulaciji vlastitog „kvaliteta života“, zato što je upravljanje pretvoreno u nešto blagotvorno, a politika svedena na povratnu informaciju, već zato što se time huli na Boga. Molim vas da obratite pažnju na izraz koji sam upotrebio. Ja sam hrišćanin, ali kada ovde govorim o vređanju Boga, želim da me shvatite kao istoričara, a ne kao teologa. Mogu da branim samo tvrdnju koju je izneo istoričar. Prihvatio sam poziv da govorim da bih se suprotstavio mišljenju mnogih koje poznajem. Nadam se da to činim s poštovanjem, ali ne mogu da ublažavam svoje reči.

Naznačio sam svoje razmišljanje. Žal za onim što su zdravlje i odgovornost mogli značiti u nedavno pristiglom modernitetu prepustam romantičarima i propalim studentima. Korišćenje naziva tih visokoparnih iluzija koje se ne uklapaju u svet računara i medija za internalizaciju i utelovljenje predstava iz sistema i teorije informacija smatram perverznom. Pored toga, u odricanju od tih fikcija vidim stvarnu mogućnost. Praksu takvog odricanja nazivam episte-

kukuruz, po čijem setvenom kalendaru sela i dalje nazivaju svoje ciklične svetkovine, iščezao je pre petnaest godina, a novca za destruktivne tehnike neophodne za uzgoj hibrida nema. Kao što nema ni zaštite od otrovnih oblaka koji se podižu sa obližnjih agroindustrijskih plantaža. Ali, otvorena su nova radna mesta za zdravstvenu pedagogiju, uz nešto jeftinog naklapanja namenjenog bosonogim ekološkim aktivistima. Prema tome, moje „ne“ sigurno ne znači „da“ zdravstvenoj pedagogiji koja nameće upravljanje otrovnim sistemima.

4. Svoje „ne“ sigurno ne kažem novoj etici odgovornosti za zdravlje, zato što u modernoj bolesti i umiranju vidim priliku za pronalaženje sebe. Predlog da neumitne epidemije postindustrijskog doba moramo prihvatiti kao neku višu vrstu zdravlja, jeste bezobrazluk, danas veoma popularan među pedagozima. Ali takav savet u patnji i umiranju smatram besramnim. Savetovališta za ojađene, edukacija za umiranje i izrada zdravstvenih planova direktno streme uništenju tradicionalnog umeća patnje i umiranja, praksi razvijanih stotinama godina.

Ono od čega danas oboljevamo je nešto sasvim novo. Ono što određuje našu epohu još od Kristalne noći jeste sve potpunije činjenično prihvatanje neizmernog zla, koje Hitler i Staljin nikada nisu dosegli, ali koje je danas postalo tema uzvišenih rasprava o atomu, genu, otrovu, zdravlju i rastu. To su zla i zločini koji nas ostavljaju nemim. Za razliku od smrti, kuge i đavola, ta zla su besmislena; ona pripadaju neljudskom poretku.

² Tradicionalni etički princip indijske filozofije koji zabranjuje povređivanje živih bića i podrazumijeva odricanje od nasilja u bilo kojem obliku (mentalnom, fizičkom, verbalnom i sl.). U pravilu, uključuje pacifizam i vegetarijanstvo. — *Prim.* Karmen Lončarek

Ona nam nameću impotenciju, bespomoćnost, slabost, *ahimsu*.² Od njih možemo patiti, ona nas mogu slomiti, ali ne možemo im pronaći smisao, ne možemo ih usmeriti. Samo oni koji nađu radost u prijateljstvu mogu ih podneti. Zato je naše „ne“ beskrajno udaljeno od svakog „da“ sporednim posledicama progresa.

5. Najzad, bilo bi ili glupo ili zlonamerno etiketirati to „ne“ o kojem govorim kao ciničnu ravnodušnost. Sasvim suprotno! U našim mislima su pre svega mnogi, bezbrojni ljudi kojima su četiri decenije razvoja uništile kulturni, tehnički i arhitektonski prostor u kojem su nekada negovali umeće patnje i umiranja. Ogromna većina njih je danas siromašna i postaje sve siromašnija. Kada kažem „ne“ nametanju zdravlja, kod kuće ili u inostranstvu, pre svega mislim na nešto meni nepojmljivo: na četiri milijarde ljudi gurnutih u novu bedu. I tek kada i sami prvo kažemo „ne, hvala“, možemo pokušati da budemo tamo zajedno s njima.

Prema tome, osnov za naše etičko „ne“, ne stavlja nas u službu sledećih pet faktora: profesionalnog paternalizma, ideologije oskudice, sistemskog razmišljanja, psihologije oslobođenja i novog „zdravog razuma“, koji tvrdi da u četvrtom svetu nijedna travka nije nikla preko posledica razvoja. Ipak, ona raste, ta travka; zove se samoograničavanje. I to samoograničavanje danas je suprotstavljeno pomodnoj samopomoći, samoupravljanju ili čak odgovornosti za samog sebe, što su sve redom načini za ugrađivanje globalnog sistema u biće, u obliku kategoričkog imperativa. Odricanje od zdravlja izgleda nam kao dobro polazište za ponašanje koje bi se danas moglo smatrati etički, estetski i *eudemonijski*³ primerenim. I zato odbijam da samoograničavanje definišem kao odgovornost za samog sebe. Kao i Orvel, radije govorim o pristojnosti.

³ Eudemonizam: etički stav po kojem su sreća, blaženstvo i samoostvarenje

tvrdnja Indijca D. Banerdžija.⁵ On dokazuje kako je uvoz zapadne misli potkopao higijenske običaje većine i učvrstio napredak elita u Indiji. Pre dvadeset godina, Hakim Mohamed Said, doajen unani medicine,⁶ govorio je o medicinskom stvaranju bolesti preko uvoza zapadnjačkog shvatanja zdravlja. Ono što njega zabrinjava je kvarenje prakse tradicionalnih galenskih lekara, ali ne toliko od strane zapadnih farmakopeja koliko od zapadnjačke ideje o zdravlju, koja smrt vidi kao neprijatelja. To neprijateljstvo prema smrti (sic!) – koje treba usvojiti zajedno s ličnom odgovornošću za zdravlje – jeste razlog zašto taj slogan smatram besramnim.

Život kao bogohuljenje

Veština istoričara sastoji se u tumačenju tragova i tekstova onih koji su već odavno mrtvi. Tokom mog života kao srednjovekovnog istoričara u tom zadatku se promenilo nešto bitno. Pre nedavne korenite promene – grubo rečeno, aktivne i pasivne – kritički tumač religioznih tekstova mogao je da imenice i glagole poveže sa aktivnostima i stvarima koje su se nalazile unutar opsega njegovog čulnog iskustva. Nakon te korenite promene, ta sposobnost se izgubila. Ta vododelnica koja odvaja istoričara od njegovog predmeta postaje još jasnija kada je predmet istorijskog istraživanja doživljaj tela. Dr. Barbara Duden ubedljivo predstavlja tu istoriju telesnog iskustva trudnoće.⁷ I meni se od toga zavrtelo u glavi. Koliko je samo duboko promenjen način govorenja i doživljavanja u poslednje dve decenije!

U veoma kratkom periodu, nametnula se predstava o životu kao materijalnom konceptu. Tokom Vijetnamskog rata, tela neprijate-

⁶ Unani je drevna grčka medicina koja se u islamskom svetu razvijala poslednjih trinaest vekova, naročito u Pakistanu i Indiji. „Unani“ je arapska reč za Jonjane, Grke. — *Prim. prev.*

⁷ Barbara Duden: *Der Frauenleib als öffentlicher Ort: Vom Missbrauch des Begriffs Leben*, Luchterhand: Hamburg/ Zürich, 1991; *Disembodying Women: Perspectives on Pregnancy and the Unborn*, Harvard University Press, 1993.

pažljivije pogleda, znači zahtevati uništenje svesti i sebe samog. To očekivano samouključivanje u sistem, koji se ne može čulno iskusiti, oštro je suprotstavljeno samoubistvu. Ono zahteva samoizumiranje u svetu neprijateljskom prema smrti. Upravo zato što se zalažem za toleranciju prema samoubistvu u društvu koje je postalo amortalno, moram javno razotkriti idealizaciju „zdravog“ samouključivanja. Nemoguće je osećati se zdravim; može se samo uživati u vlastitom funkcionisanju na isti način na koji se uživa u korišćenju vlastitog kompjutera.

Zahtevati od naše dece da se osećaju dobro u svetu koji im ostavljamo, uvreda je za njihovo dostojanstvo. A to što im onda još namećemo i odgovornost za tu uvredu jeste najobičnija podlost.

Besramni zahtevi

Biološka, demografska i medicinska istraživanja zdravlja iz poslednje decenije pokazala su, na razne načine, da je doprinos medicinskih dostignuća medicinski definisanom nivou zdravlja populacije bio zanemarljiv. Drugo, istraživanja su pokazala da je u tom pogledu čak i preventivna medicina bila od drugorazrednog značaja. Danas vidimo da je većina tih medicinskih dostignuća čisto zavaravanje, koje zapravo produžava patnju ludaka, bogalja, starih bezumnika i nakaza. Zato smatram nedopustivim da samoproklamovani stručnjaci za zdravlje danas nastupaju kao brižni staratelji koji odgovornost za zdravlje prebacuju na obolelog. U poslednjih petnaestak godina, propaganda u prilog hipohondrije sigurno je dovela do smanjenja pušenja i potrošnje putera među bogatima i navela ih da više džogiraju. Ali je dovela i do činjenice da SAD danas izvoze još više duvana, putera i patika za džogiranje.

Ali, širom sveta, propaganda u prilog medicinski definisanog zdravlja podudara se s porastom bede mnogih. Tako se može sažeti

⁵ Debabar Banerji, *Poverty, Class And Health Culture in India*, 1982; *Social Orinetation of Medical Education in India*, 1973.

Koncept zdravlja u evropskom modernitetu predstavlja prekid galensko-hipokratske tradicije poznate istoričarima. Za grčke filozofe, „zdravo“ je označavalo harmonično mešanje, uravnoteženi poredak, racionalnu međuigru osnovnih elemenata. Zdrava je bila osoba koja se integrisala u harmoničnu celinu svog sveta, u skladu s vremenom i mestom na kojem je došla na svet. Zdravlje je za Platona bilo somatska vrlina, isto kao što je i duhovno zdravlje bilo vrlina. U „zdravoj ljudskoj svesti“ nemački jezik je – uprkos kritici Kanta, Hamana, Hegela i Ničea – sačuvao nešto od tog kosmotropskog određenja. Ali, od XVII veka, pokušaj ovladavanja prirodom izmestio je ideal čovekovog zdravlja, koje od tada više nije bilo smatrano za mikrokosmos. Ta inverzija je dovela do pojave akosmičkog zdravlja, koje se smatralo podložnim inženjeringu.

Na osnovu te hipoteze, „zdravlje kao vlasništvo“ je počelo da se prihvata od poslednje četvrtine XVIII veka. Tokom XIX veka je postalo uobičajeno govoriti o „mom telu“ i „mom zdravlju“. U američkoj Deklaraciji o nezavisnosti afirmisano je pravo na sreću; pravo na zdravlje je materijalizovano na paralelan način. Isto kao i takva sreća, moderno zdravlje je plod posesivnog individualizma. Nije bilo brutalnijeg i u isti mah ubedljivijeg načina da se legitimise društvo zasnovano na samoživoj pohlepi. Na slično paralelan način, koncept individualne odgovornosti bio je prihvaćen u formalno demokratskim društvima. Odgovornost je od tada postala slična etičkoj sili koja se proteže na sve udaljenije oblasti društva i poprimila oblik sve specijalizovanijeg servisa za isporučivanje „sreće“.

Tokom XIX i početkom XX veka, zdravlje i odgovornost još uvek su bili uverljivi ideali. Danas su oni elementi izgubljene prošlosti, koja se više nikada neće vratiti. Kada svoj život pokušavam da izgradim u skladu s tim nepovratno izgubljenim idealima, oni postaju štetni – samog sebe činim bolesnim. Da bih danas živio pristojno, moram se odlučno odreći zdravlja i odgovornosti. Kažem odreći, a ne ignorisati – ne koristim tu reč da bih označio ravnodušnost. Mo-

glavni životni motivi. – *Prim. prev.*

ram prihvatiti bespomoćnost, žaliti za onim što je nestalo, odreći se nepovratnog. Moram podneti nemoć, koja bi me, kao što neki shvataju, mogla lišiti moje svesti, mojih čula.

Čvrsto verujem u mogućnost odricanja; ali, to nije računica. Odricanje označava i zahteva nešto više od žala za onim što je nepovratno izgubljeno. Ono nas može osloboditi osećanja nemoći i nema nikakve veze sa rezignacijom, impotencijom, čak ni sa potiskivanjem. Ipak, odricanje danas nikome ne zvuči blisko. Više nemamo reč za smelo, disciplinovano, samokritičko odricanje koje se ostvaruje u zajednici – i to je ono o čemu pričam. Nazvaću to askezom. Radije bih upotrebio neku drugu reč, zato što askeza danas asocira na Flobera i sv. Antonija Pustinjaka – okretanje od vina, žena i miomirisa. Ali, odricanje o koje govorim nema mnogo veze s tim.

Epoha u kojoj živimo je apstraktna i rastelovljena. Skoro sve izvesnosti na kojima počiva su potpuno besmislene. Njihovo prihvatanje u svetskim razmerama ostavlja utisak kao da su nezavisne od istorije i kulture. Ono što nazivam epistemološkom askezom otvara put ka odricanju od tih aksiomatskih izvesnosti, na kojima počiva savremeni pogled na svet. Govorim o druželjubivo i kritički primenjenoj disciplini. Takozvane vrednosti zdravlja i odgovornosti spadaju u te izvesnosti. Kada se dublje istraže, otkrivaju se kao pojave koje nas dezorijentišu i duboko oštećuju naše zdravlje. To je razlog zašto preuzimanje odgovornosti za sopstveno zdravlje smatram besmislenim, obmanjujućim, nepristojnim i, na sasvim poseban način, bogohulnim.

Danas je besmisleno govoriti o zdravlju

Zdravlje i odgovornost su uglavnom postali nemogući s tehničkog stanovišta. To mi nije bilo jasno dok sam pisao *Medicinsku Nemezis*, a možda u to vreme to još nije bio slučaj. Gledajući unazad, bilo je pogrešno shvatiti zdravlje kao kvalitet „preživljavanja“ i kao

„intenzitet ponašanja usmerenog na rešavanje problema“. Prilagođavanje mizantropskim genetskim, klimatskim, hemijskim i kulturnim posledicama rasta danas se opisuje kao zdravlje. Ni galensko-hipokratske predstave o ravnoteži telesnih tečnosti, ni prosvetiteljska utopija prava na „zdravlje i sreću“, niti bilo koji vedski ili kineski koncept blagostanja nisu imali nikakve veze s *preživljavanjem u okviru tehničkog sistema*.

Zdravlje kao funkcija, proces, oblik komunikacije, kao usmeravajuće ponašanje koje zahteva upravljanje – sve su to postindustrijski skovane formule koje sugestivno zvuče, ali koje ne označavaju bilo šta dostižno. Čim se spomene zdravlje, ono se odmah pretvara u patogeni činilac koji razara smisao, u člana porodice reči koju Uve Perksen (Uwe Pörksen) naziva *plastičnim rečima*; to su ljsuske od reči, kojima se može mahati i razmetati, ali koje ne prenose i ne postižu ništa.⁴

Politička obmana

Slično je i sa odgovornošću, iako je to mnogo teže pokazati. U svetu koji se klanja ontologiji sistema, etička odgovornost se svodi na legitimizaciju formalnosti. Trovanje sveta, kojem doprinosim svojim letom iz Njujorka u Frankfurt, nije posledica neodgovorne odluke već mog prisustva u mreži međusobnih veza koja se ničim ne može opravdati. Pošto su zdravlje i odgovornost postali tehnički nemogući, bilo bi politički naivno pokušavati da se oni spasu kroz uključivanje u neki lični projekat; potrebna je neka vrsta otpora.

Umesto usvajanja okrutnih mudrosti o samopriskljavanju, novo zdravlje zahteva meku integraciju mog imunološkog sistema u svet-ski društveno-ekonomski sistem. Zahtevati odgovornost, kada se

⁴ Plastične reči: „razvoj“, „projekat“, „sistem“, „strategija“, „problem“, „progres“, „komunikacija“. Uwe Pörksen, *Plastic Words: The Tyranny of Modular Language*, University Park, Penn., 1995; orig. *Plastikwörter: die Sprache einer internationalen Diktatur*, Stuttgart: Klett-Cotta, 1988.